

ERFGOED BRUSSEL

April 2016 | N° 18

Dossier **DE GEMEENTEHUIZEN**

Varia **HEMELBRUSSEL**

DOSSIER

DE RESTAURATIE VAN HET GEMEENTEHUIS VAN VORST

EERBEToon AAN
HET VAKMANSCHAP
VAN GISTEREN
EN VANDAAG

CÉCILE MAIRY

PROJECTVERANTWOORDELIJKE,
VENNOOT ORIGIN ARCHITECTURE & ENGINEERING

Zijgevel van het gemeentehuis
van Vorst na de werken
(A. de Ville de Goyet, 2016 © GOB)

NA MEER DAN TIEN JAAR INTENSIEF ONDERZOEK OM DIT MEESTERWERK VAN ARCHITECT JEAN-BAPTISTE DEWIN VOLLEDIG TE DOORGRONDEN, GINGEN DE RESTAURATIE EN RENOVATIE VAN HET GEMEENTEHUIS VAN VORST EIND 2013 VAN START.

In dit toonaangevende monument van de art-decostijl in Brussel, ontworpen in 1925 en in gebruik genomen in juli 1938, dragen de keuze van de materialen en de aangewende technieken in grote mate bij tot de buitengewone coherentie van dit gebouw. Deze bouwwerf bood de gelegenheid om ons nogmaals rekenschap te geven van de rijkdom van dit erfgoed en het tevens in ere te herstellen door het maken van passende restauratiekeuzes. Dit artikel gaat in op de eerste fase van de werkzaamheden: de restauratie van de buitenmantel.

Het imposante gemeentehuis van Vorst heeft meer dan 4.000 m² gevels, verdeeld over vier bouwlagen (afb. 1). Een 48 meter hoge toren domineert het gebouw. De ordonnantie speelt met geometrische lijnen en eenvoudige volumes. Het gebruik van de materialen (baksteen, hardsteen en bepleistering in kunststeen) past in de continuïteit van eerdere realisaties in neo-Vlaamse renaissancestijl waarbij de traditionele vormen echter een nieuwe interpretatie krijgen. Deze materialen zijn voor het merendeel van mooie makelij.

De restauratie moest het behoud en de herwaardering van het gebouw verzoenen met een aantal technische en programmatorische eisen. Zo had het gemeentebestuur van bij het begin aangedrongen op de verbetering van het comfort van het gemeentepersoneel, de nodige functionele en reglementaire aanpassingen (infrastructuur, datanetwerk, elektriciteit, brandveiligheid, toegankelijkheid voor personen met een beperking) en de energieprestaties.

Voorafgaande studies hebben tot een betere kennis van het gebouw geleid en meer inzicht verschaft in de ele-

menten die bijdragen tot zijn hoge waarde. Het ging meer bepaald om de historische studie en de analyse van de bestaande toestand op basis van de opmetingen door een landmeter, aangevuld met visuele inspecties en de studie van de werffoto's uit 1935. Een eerste campagne sonderingen en analyses van de parementbaksteen, de metalen elementen, het houtwerk, het beton, de bepleistering in kunststeen, de bronzen sculpturen van de toren, enzovoort, kwam tot de conclusie dat de restauratie van een dergelijk waardevol erfgoed niet kon worden aangevat zonder voorafgaande garanties. Daarom werd een tweede campagne gepland om de theoretische restauratie- en renovatiekeuzes te bevestigen door de uitvoering van testen, aanvullende analyses en prototypes die niet alleen de technische maar ook financiële haalbaarheid van sommige operaties moesten nagaan.

.....
DE BAKSTEEN

De restauratie van de buitenschil omvat zware interventies op de bakstenen gevels. De oorspronkelijke bakstenen, in zogenaamd

'vechtformaat' (210 x 90 x 40 mm), bevatten zeven verschillende kleurentinten (geel, oranje, roze, ...). In hun geheel vertoonden ze een soms zeer verontrustende staat van verwerking. In samenwerking met het Wetenschappelijk en Technisch Centrum van het Bouwbedrijf (WTCB) werden meerdere visuele inspecties en specifieke analyses uitgevoerd. Metingen van de poreusheid met kwik brachten talrijke kleine holtes/poriën (< 1µm) aan het licht die de droogsnelheid vertragen, waardoor de bakstenen langer nat blijven en de vorst-dooicycli en/of biologische processen meer schade berokkenen. Als het bijvoorbeeld twee uur regent, duurt het een week alvorens de bakstenen weer droog zijn. Als het in die tijd vriest, raken de bakstenen beschadigd (afschilfering door de transformatie van water in ijs) en brokkelen ze af. Dat fenomeen was in de loop van de tijd alleen maar erger geworden en bedreigde het voortbestaan van de buitenmuren.

Als oplossing werd gekozen voor plaatselijke interventies. Testen met een waterafstotende laag gaven geen voldoening (het product vertraagde de droogtijd) en werden niet goedge-

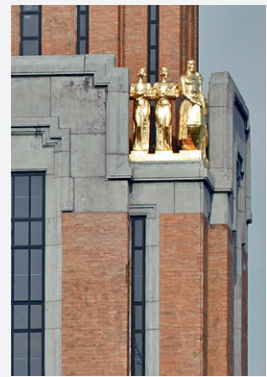
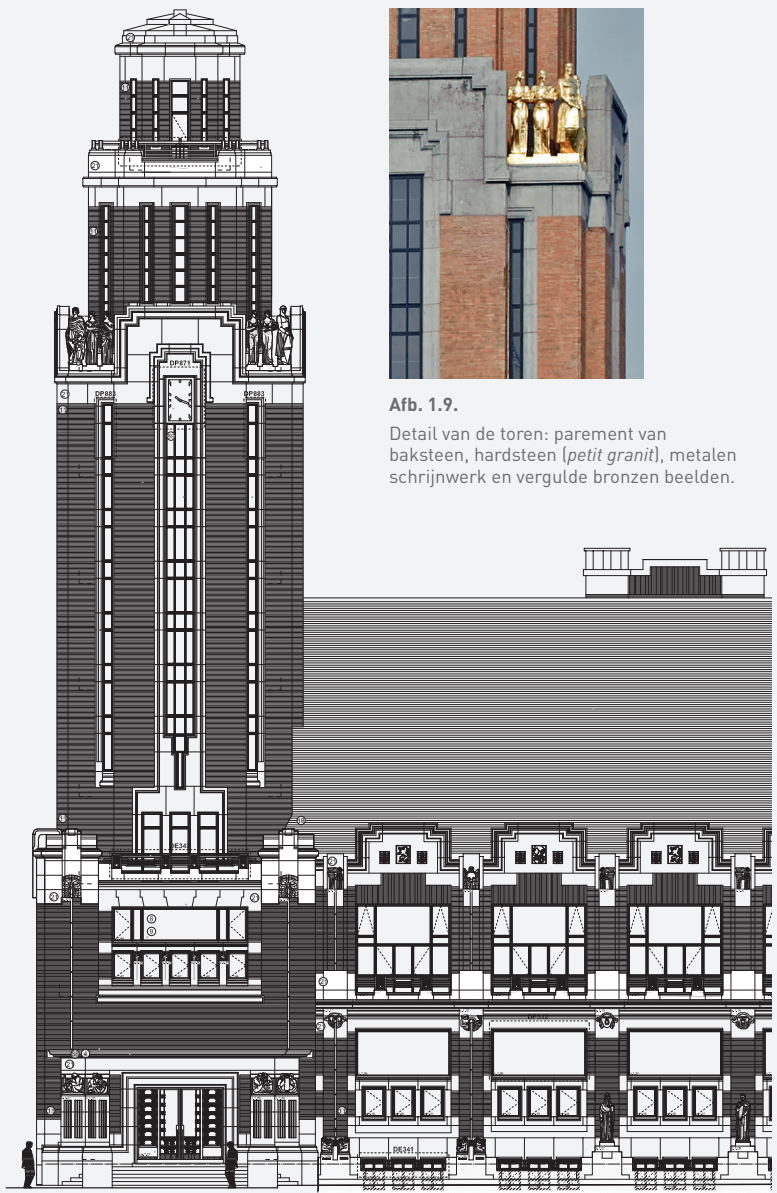

Afb. 1.1.
Detail van de toren: parement van baksteen, hardsteen (*petit granit*), vergulde bronzen beelden, metalen schrijnwerk en gevlamd glas.

Afb. 1.2.
De ere-ingang met metalen poort en decoratieve elementen in messing. Hardstenen (*petit granit*) poortomlijsting, plint en trap treden. Betonnen plafonds en profielen bedekt met similibeleistering.

Afb. 1
Verhoging van de hoofdgevel, aan de kant van de Brusselsesteenweg, met materialenlegendes, 2011 (© Cooparch R.U./Origin).
1.1. tot 1.3.: foto's voor restauratie (georgesdekinder.com © GOB).
1.4. tot 1.9.: foto's na restauratie (A. de Ville de Goyet © GOB).

Afb. 1.9.
Detail van de toren: parement van baksteen, hardsteen (*petit granit*), metalen schrijnwerk en vergulde bronzen beelden.

Afb. 1.3.
Beeld van de heilige Alena in hardsteen (*petit granit*).

Afb. 1.8.
Mascaron in hardsteen (*petit granit*).

Afb. 1.7.
Hardstenen (*petit granit*) omlijsting, mozaïek met Venetiaans glas (*smalttype*), parement van baksteen, dakbekleding met geglazuurde pannen.

Afb. 1.6.
Ijzeren ramen en borstweringen, koperen goten, hardstenen (*petit granit*) dorpels, lateien en decoratief beeldhouwwerk.

Afb. 1.4.
Beeld van de heilige Alena na restauratie.

Afb. 1.5.
Hardstenen (*petit granit*) borstwering met bewerkte decoratieve elementen in ijzer.

0m 5m 10m

Fig. 2a

Vorbereidende werken voor de plaatsing van de nieuwe baksteen (© Th. Blairon).

keurd. Er was dus geen andere keuze dan de meest beschadigde en meest blootgestelde bakstenen te vervangen (afb. 2a en 2b).

Deze vervanging zorgde voor twee uitdagingen: men moest enerzijds een baksteen vinden die alle gewenste esthetische kwaliteiten en technische eigenschappen bezat, en anderzijds de meest geschikte methode bepalen om de beschadigde bakstenen lokaal uit de muur te halen en door nieuwe te vervangen.

De gekozen baksteen, vervaardigd door steenbakkerij Floren uit Boom, heeft een formaat en kleurschakeringen die vergelijkbaar zijn met die van de originele bakstenen. Deze strengpersbaksteen is geplaatst met naleving van alle aanwezige afmetingen 1/1, 1/4, 3/4, na methodisch uitzagen. Dit was een werk van lange adem en bijzonder arbeidsintensief aangezien de bakstenen één voor één uit de muur werden gehaald. Alles bij elkaar werd 20% van de bakstenen vernieuwd, of ongeveer 50.000 op een totaal van 250.000 bakstenen. Dit werk werd uitgevoerd door een team metselaars van de firma Galère.

Fig. 2b

Plaatsing en voegen van de nieuwe baksteen (© Th. Blairon).

DE HARDSTEEN (PETIT GRANIT)

Het andere materiaal dat zeer aanwezig is in de gevel is hardsteen van het type 'petit granit'. Deze steen is van mooie kwaliteit en met zorg gehouwen, zoals blijkt uit de details van de drempels of de buitentrappen.

Het meest indrukwekkend zijn de bekronende stenen die op de top van de toren zijn geplaatst (samen met de beeldengroepen) en uit vier enorme stukken hardsteen bestaan (cf. afb. 1). Ze zijn op ingenieuze wijze geprofileerd om de verticale afvoer van het regenwater naar de onderste punten mogelijk te maken, wat bijna perfect verloopt doordat er geen voegen zijn. Die zijn voorzien op het niveau van de bovenste punten.

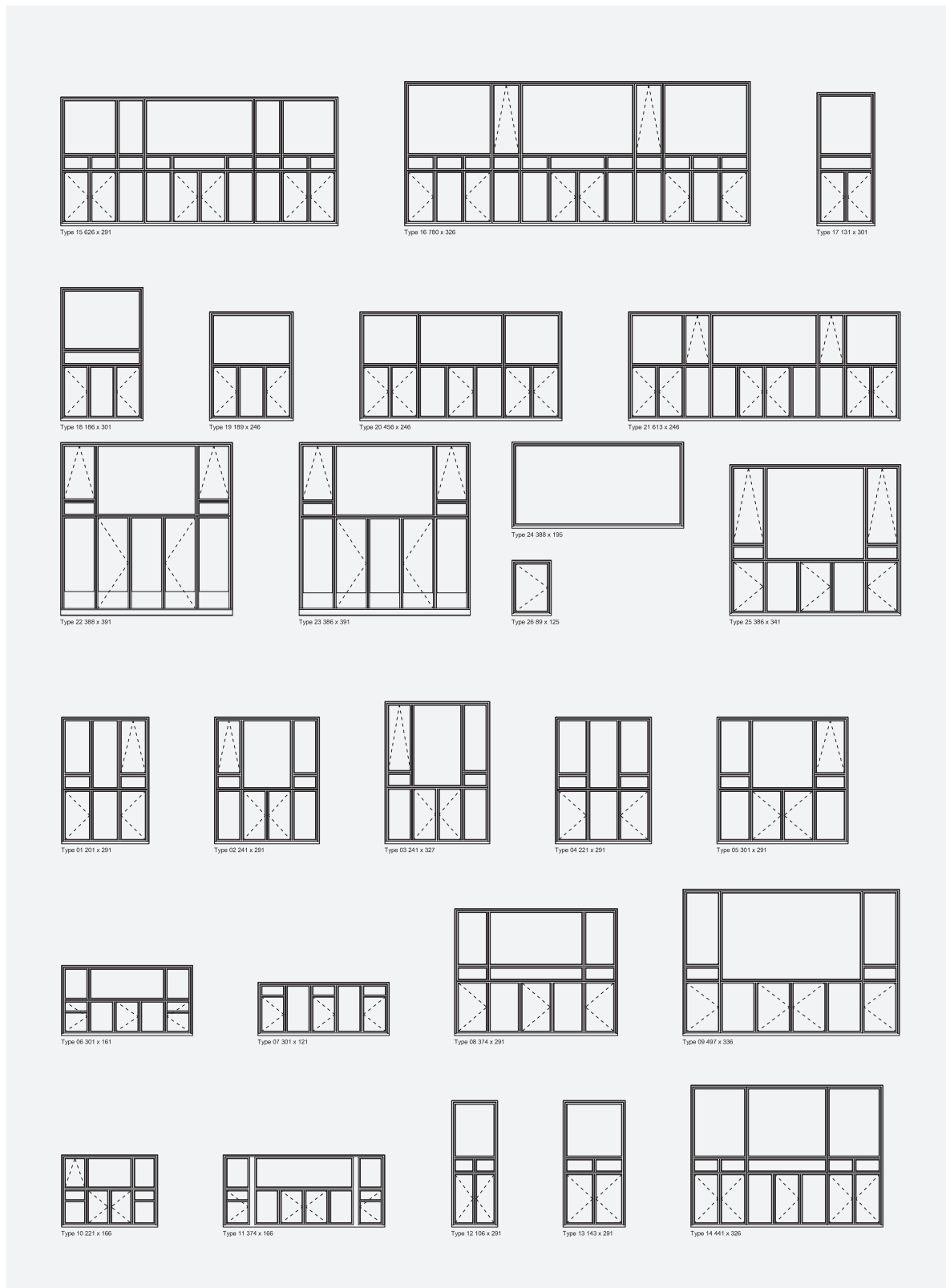
Deze merkwaardige compositie heeft door de jaren heen zeer goed standgehouden ondanks de invloed van het weer en andere belastingen. Ze is daarom volledig behouden en de voegen op de bovenste punten zijn herzien door de bodem van de voeg uit te voeren in verbeterde mortel en een afwerking met gehamerde en verwarmde loodwol, om perfect aan

te sluiten bij de verhoogde lippen van de verbinding.

HET METALEN SCHRIJNWERK

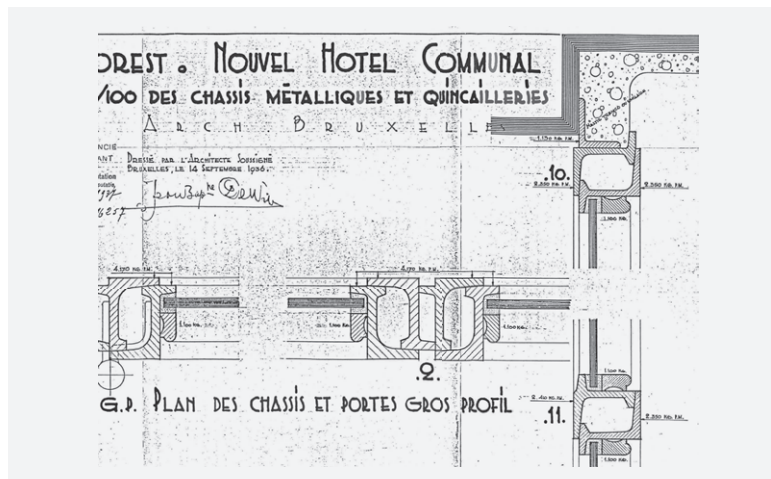
Het metalen schrijnwerk van het gemeentehuis van Vorst is nog origineel (afb. 3a). De samenstelling en de assemblage ervan stemmen inderdaad overeen met de beschrijvingen in de archiefdocumenten. Het gaat om aan elkaar gelaste stalen profielen en beslagelementen uit messing en brons. Ze zijn ontworpen op basis van verschillende types standaardprofielen die in de jaren 1930 werden vervaardigd door de firma Chamébel S.A. uit Vilvoorde, meer bepaald twee types profielen: 'petits profilés' (afgekort PP) en 'gros profilés' (afgekort GP), waarmee meerdere combinaties mogelijk waren.

De interventie op het buitenschrijnwerk was zeker een van de meest delicate opdrachten op deze werf, zowel door de omvang (meer dan 300 metalen ramen) als door de verwachte prestaties (water- en luchtdichtheid, comfort van de gebruikers). De restauratie van het metalen buitenschrijnwerk van het

Afb. 3a

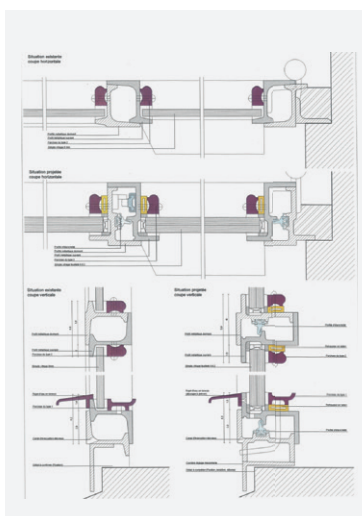
Het gemeentehuis telt meer dan 300 ramen van diverse types en vormen. Zij werden één voor één bestudeerd. Uittreksel uit het raamborderel (© Cooparch R.U/Origin).

Afb. 3b
Uitvoeringsplan schrijnwerk (type *Grand Profil*) opgesteld door J.-B. Dewin.

Afb. 3c
Een schrijnwerk van het atelier Dejeond-Delarge (*profilé PP*) (© Origin).

Afb. 3d
Uitvoeringsplan schrijnwerk (type *Petit Profil*), horizontale en verticale doorsnedes van de bestaande situatie en vernieuwing van de profielen (© Origin).

gemeentehuis lag vrijwel meteen voor de hand. Want hoewel het vandaag niet meer beantwoordt aan alle verwachtingen en eisen van de gebruikers op het gebied van thermisch, akoestisch en energetisch comfort, draagt het op onmiskenbare wijze bij tot de erfgoedwaarde van het gebouw. De ramen blijven unieke getuigen van een vakmanschap dat stilaan uitsterft (afb. 3a). Bovendien verkeerden ze nog in bevredigende toestand, zodat een vervanging

helemaal niet aan de orde was. In de loop van het vooronderzoek werd speciale aandacht besteed aan deze elementen. Tijdens de studiefase werd eerst de bewaringstoestand van de ramen bepaald, met een actualisatie achteraf tijdens de werken, daarna werd een dossier opgesteld van alle uit te voeren interventies gevolgd door de uitvoering van testen, prototypes en monsternames. De ingrepen op de ramen bestonden enerzijds uit de verbetering van hun

thermische prestaties door het inzetten van dubbel glas (GP-ramen) (afb. 3b) en anderzijds door de integratie van voorzieningen om de luchtdichtheid te verbeteren (afb. 3c).

Aan de hand van een prototype uitgevoerd door het metaalbedrijf Reuse werd de reële verbetering gecontroleerd die bereikt werd door de volgende wijzigingen aan de bestaande ramen (afb. 3d):

- verhoging van de sponning door plaatsing van een profiel uit messing om te voldoen aan de technische voorschriften inzake het inzetten van dubbel glas (breedte van 9,2 centimeter voor de gekoppelde grote profielen vermeerderd met 2,4 centimeter door de inzet van de verhogingen, goed voor een totale breedte van 11,6 centimeter of een vermeerdering met 20%);
- behoud van de originele tussenwand maar verplaatsing en verhoging (messing profiel) van deze wand naar de buitenkant van de binnenzijde van het raam;
- integratie van een voeg uit fosforbrons op de vier zijden van de opengaande raamvleugel, loodrecht op de aanslag om de luchtdichtheid en dus het comfort van de gebruikers te verbeteren (deze voeg zal uiteindelijk worden geplaatst op de eerste slag aan de buitenkant en vastgeklemd door het stuk om de voeg te verhogen);
- integratie van sluitbeslag met drie punten, eveneens bestemd om de luchtdichtheid te verbeteren;
- behoud van de raamknop uit messing die een draaiende beweging maakt, met integratie van een specifiek systeem om van deze draaiende beweging over te gaan naar een translatiebeweging;
- inzetten van dubbel glas (op de benedenverdieping en de eerste verdieping) om een U-waarde voor de ramen te verkrijgen van 3,7 W/m²K in plaats van 6 W/m²K.

HERONTDEKTE ARCHIEVEN: DE BOUWERF VAN JEAN-BAPTISTE DEWIN

Een doordachte keuze en kwaliteitsvolle uitvoering van technieken en materialen vereisen een zorgvuldige voorbereiding tot in de kleinste details. In dat opzicht mag het werk van architect Jean-Baptiste Dewin als uitzonderlijk worden bestempeld.

De uitwerking van het ontwerp van het gemeentehuis van Vorst is dermate verzorgd dat ze een bron van inspiratie, motivatie en lering blijft. Zo had Dewin bestekken opgesteld voor de verschillende types werkzaamheden (ruwbouw, metaalwerken, oppervlaktebehandeling, enzovoort) waarvan sommige dermate gedetailleerd zijn dat ze alleen voor specialisten begrijpelijk zijn (o.m. het bestek betreffende de oppervlaktebehandeling en de te gebruiken technieken, waarvoor tijdens de studies

de meest gerenommeerde Belgische experts geconsulteerd werden).

De technische voorschriften werden nauwgezet nageleefd, wat in sommige gevallen tot een beter begrip van de werken heeft geleid. Deze documenten waren vaak verrijkt met illustraties en zeer nauwkeurige technische details.

Om ten slotte de overeenstemming te garanderen tussen wat gepland was en wat effectief werd uitgevoerd, werden op de gemeentediensten van Vorst bestelbonnen en een journaal van de werken bewaard waarin de hoeveelheden materialen en werkrachten stonden vermeld, evenals de namen van alle betrokken partijen. Die documenten, die een onschatbaar erfgoed vormen, maken vandaag eveneens deel uit van het fonds Dewin bij

de Archives d'Architecture Moderne (AAM).

Portret van Jean-Baptiste Dewin door Omer Dierickx (1932), bewaard in het gemeentehuis (M. Vanhulst © GOB).

RESTAURATIE EN VAKMANSCHAP

Het was belangrijk goed te begrijpen hoe de materialen gebruikt zijn om de interventies op de gevel te kunnen voorbereiden. Sonderingen en demontages, die gelijktijdig met het archiefonderzoek werden uitgevoerd, brachten aan het licht dat de bedrijven die bij de bouw van het gemeentehuis van Vorst waren betrokken over een buitengewone vakkennis beschikten. Alle werken (metselwerk, metalen buiten- en binnenschrijnwerk, vloerbekledingen, lambriseringen, meubilair, ...) werden uitgevoerd door ervaren vakmensen en ambachtslui (aannemersbedrijf René Gillion voor de ruwbouw, firma Chamébel voor het metalen buitenschrijnwerk, atelier Colpaert voor de glasramen vervaardigd naar schilderijen van Georges Baltus, firma Thiriart voor de lambriseringen, firma De Coene voor het meubilair, de beeldhouwers

Victor Rousseau, Jean Canneel, Lucien Hoffman en anderen.) We merken ook op dat Jean-Baptiste Dewin zelf een opleiding als metsler en stukadoor gevolgd had om de uitvoering van de werken op zijn bouwerven met kennis van zaken te kunnen opvolgen.

Sommige van deze vakgebieden worden vandaag niet meer aangeleerd en worden nog slechts beheerst door enkele gespecialiseerde ondernemingen of ambachtslui. Voor de restauratie werd dan ook op deze mensen een beroep gedaan.

Ambachtsman aan het werk (© Th. Blairon).

Afb. 4
Foto van het team van Galère tijdens de restauratiewerken (© Origin).

Gezien het grote aantal ramen en de verschillende operaties die nodig waren, bestond de voornaamste uitdaging voor het projectteam erin om dit werk in de fase van de eigenlijke uitvoering toe te vertrouwen aan competente en gemotiveerde vakmensen. Dankzij de gekozen procedure om de algemene aannemer aan te duiden (via een algemene aanbesteding waarbij een van de criteria betrekking had op de kwaliteit) en het feit dat de firma Galère (afb. 4) zich geassocieerd had met de kunstsmederij Dejeond-Delarge, was de samenwerking met specialisten gegarandeerd en werd het verhoopde resultaat ook daadwerkelijk bereikt. De interventies op de ramen werden bovendien ondersteund door experts: Fernand Vandevelde, specialist in metalen ramen, en de heer De Keyser (bureau SECO). De tests op water- en luchtdichtheid werden in 2008 uitgevoerd in het UGent.

In het kader van de bouwwerf werden de volgende werkzaamheden uitgevoerd: volledige verwijdering en demontage van de ramen, zand-

straalreiniging, oppervlaktebehandeling (metallisatie en thermolakken in gespikkeld antracietgrijs zoals bij de originele ramen), plaatsen van dubbel glas (op basis van de initiële typologieën, maar extra helder glas in de kantoren), inzetten van verhoogde sponningen en voegen in fosforbrons om de water- en luchtdichtheid te verbeteren en aanpassing van de raamknoepen.

Ter hoogte van de metaal/metaal-contacten (cf. verdubbeling van de raamkozijnen met grote profielen) moest een duurzame behandeling worden gevonden om het probleem van hun dichting op te lossen. Al deze metaal/metaal-contacten hadden immers vervormingen ondergaan als gevolg van thermische uitzetting, oppervlaktecorrosie of kromtrekking van sommige stukken zoals de dwarsregels. Dat probleem kwam duidelijk aan het licht tijdens de vervaardiging van het prototype en de uitgevoerde tests in het laboratorium van het WTCB om de categorieën van ondoorlaatbaarheid, dichtheid en weerstand te bepalen vanuit het oogpunt van de

stabiliteit. Na een eerste mislukte test (leen van de vertegenwoordigers van het WTCB noemde het prototype een 'zeef') schonk de tweede test, waarbij soepele voegen werden gebruikt die de naden afsloten en bestand waren tegen de thermolakbehandeling, meer voldoening.

Sommige sterk beschadigde ramen moesten volledig worden vernieuwd. Voor de vervanging van de PP- en GP-profielen die te sterk waren afgetakeld om te worden behouden, werden Franse PML-profielen gebruikt.

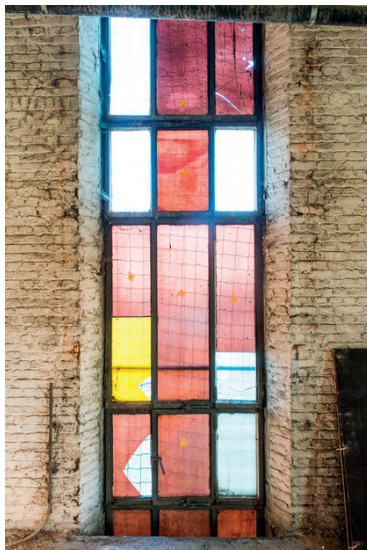
Meerdere vensterbanken in Saint-Anne-marmer waren gebroken als gevolg van corrosie en de druk van de ramen. Er werd voor gekozen om deze elementen te behouden en te restaureren (lijmen, spilverbinding). Dit werk werd met grote zorg uitgevoerd.

HET VENSTERGLAS

Het vensterglas in het gemeentehuis van Vorst bestaat uit verschillende soorten: enkel glas, gehamerd glas (variabele textuur), met zuren gemat glas, gevlamd glas (glasfabriek van Fauquez). Tijdens het restauratieproject werden de door Dewin gemaakte keuzes gerespecteerd: gehamerd glas in de onderste delen van de ramen op de benedenverdieping en de kelder- en verdiepingen, mat glas in de bovenlichten van de ramen waarin glas-inloodramen zitten, gerecupereerd en gerestaureerd of nieuw gevlamd glas in de toren.

Door de corrosie van het schrijnwerk in de toren waren talrijke ruiten gebarsten of gebroken (afb. 5a). In het kader van het project werden zoveel mogelijk originele stukken glas verzameld (vooraf gedeponneerd door meester-glastmaker Jean-Marc Gdalewitsch) en werden nieuwe ruiten vervaardigd die de originele zo dicht mogelijk bena-

derden. Voor de uitvoering van de werken heeft de firma Dejeond, die dit gedeelte superviseerde, een beroep gedaan op het atelier van Claudine Pirotte om grondiger onderzoek te verrichten en alternatieven voor te stellen. De nieuwe gevlamde ruiten zijn op identieke wijze vervaardigd volgens de originele technieken door het Duitse bedrijf Lambrechts (afb. 5b). Al deze gekleurde ruiten zijn in de nieuwe ramen van de toren geplaatst, die bestaan uit geassembleerde PML-profielen met een ruit in gelaagd glas aan de buitenkant ter bescherming. Ze zullen volledig tot hun recht komen bij de belichting van de toren, waarbij het licht van binnen naar buiten schijnt.

Afb. 5a
Glas-in-loodramen in de toren voor de restauratie (© Th. Blairon).

Afb. 5b
Plaatsing van het nieuwe gevlamde glas (© Th. Blairon).

DE GLAS-IN-LOODRAMEN

De glas-in-loodramen bevinden zich in de erehal. Het gaat om vier glaswanden die zijn uitgewerkt rond de thema's van het woud (sprookjes, fauna en flora), de beroepen van de gemeente en de wapenschilden van de gemeenten van het Brussels gewest. Hun historische en artistieke waarde kan nauwelijks worden overschat. Ze werden destijds uitgevoerd door het atelier Colpaert op basis van kartons van de schilders vader en zoon Baltus. De restauratie gebeurde op deskundige wijze door J.-M. Gdalewitsch (afb. 6).

De vastgestelde beschadigingen aan de glasramen bestonden voornamelijk uit uitvoeringsfouten die al van bij het begin aanwezig waren (te grote afmetingen van het glas ten opzichte van de raamkozijnen, plaatsing terwijl de loodstrips nog niet droog en hard waren, loodstrips zonder voldoende versterkingen om de stabiliteit te garanderen), naast enkele andere gebreken (glasbreuk, ontbrekende stukken, onoordeelkundige restauratie).

Twee belangrijke interventies werden goedgekeurd: enerzijds de vernieu-

Afb. 6
Jean-Marc Gdalewitsch aan het werk met de glas-in-loodramen (© Origin).

wing van het volledige netwerk van loodstrips en anderzijds de plaatsing van een beschermende ruit aan de buitenkant. Dat laatste voorstel werd oorspronkelijk sterk in vraag gesteld tijdens de studiefase, maar het bleek dat hierdoor meerdere problemen konden worden opgelost: daden van vandalisme, weersinvloeden, maar ook de stabiliteit van de glasramen omdat de loodstrips geen versterkend kader hebben. De vervanging van de

loodstrips bood twee voordelen: enerzijds bood ze een oplossing voor de onaangepaste dimensionering van de ruiten ten opzichte van de omsluitende ramen door hun doorsnede waar nodig te verkleinen en anderzijds garandeerde ze een perfecte afdichting wanneer het glasraam volledig tegen de beschermende ruit werd geplaatst (geen condensvorming zoals werd vastgesteld tijdens de test van het prototype in 2006).

HET KUNSTSMEEDEWERK

Het smeedwerk aan de buitenkant bevindt zich ter hoogte van de balkons (Raad, Burgemeester, toren) en aan de zijgevels (Engelse koe- ren kant Oude Pastoriestraat en Brusselsesteenweg). Het smeedwerk op de gevels en aan de kant van de Brusselsesteenweg is meer

uitgewerkt, onder meer de relin- gen en sommige stijlen (afb. 7a, 7b en 7c).

De uitgevoerde interventies op het buitensmeedwerk zijn vergelijkbaar met die van de ramen (verwijdering, demontage, reiniging, oppervlak- tebehandeling, oplossingen inzake thermische uitzetting en herplaat-

sing). Deze werkzaamheden wer- den opgevolgd door de firma FCM.

DE KUNSTWERKEN

Ten slotte moeten we ook het vak- manschap onderstrepen van de ambachtslui en de restaurateurs- conservatoren die hebben meegewerkt

DE ICONOGRAFIE VAN HET DECORATIEVE REPERTOIRE

Het gemeentehuis bezit een originele iconografie, die jammer genoeg te weinig gekend is. In de uitwerking van de beeldende elementen is gepro- beerd de monumentale pathos en symboliek te vermijden of te beper- ken die vele realisaties uit de jaren 1930 kenmerkt, zowel bij traditionele als meer modernistisch ingestelde kunstenaars. Motieven uit het gezins- en kinderleven nemen er een belang- rijke plaats in. Het iconografische programma kan volgens drie grote thema's worden ingedeeld: de her- innering –reëel of verbeeld– aan het verleden van Vorst, de evocatie van

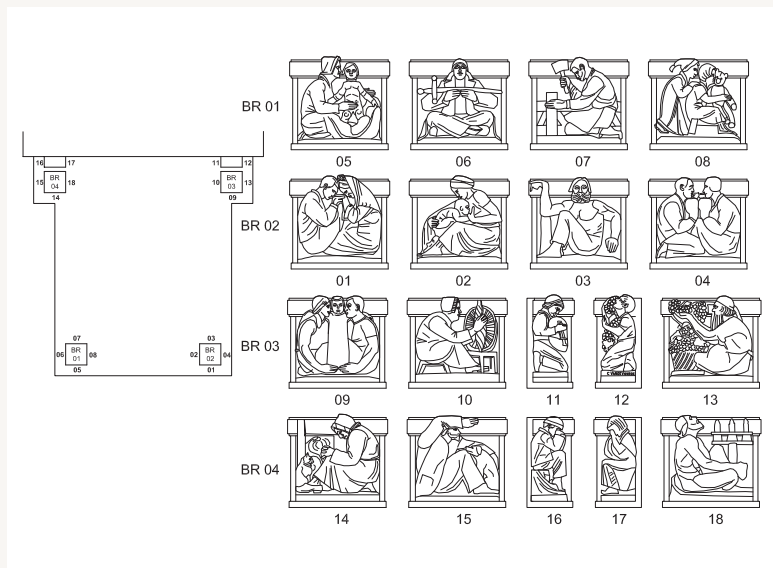
het moderne leven in de gemeente en motieven verbonden met het woud.

De verheerlijking van het verleden van de gemeente, geërfd van de grote gemeentehuizen van de 19de eeuw, is gereserveerd voor enkele belangrijke plaatsen in het gebouw. Aan de buitenkant treft men ze aan in de vier soldatengroepen in verguld brons op de top van de toren (beeld- houwers Jacques Marin en Marnix d'Haveloose), geïnspireerd op het middeleeuwse belfort van Gent, en in de beelden van de heilige Alena en het Gemeenterecht in het midden van de gevel (beeldhouwer Victor Rousseau). Binnen ziet men ze in het glasraam op de overloop van de eerste verdie-

ping, gewijd aan de wapenschilden van de Brusselse gemeenten. Op meer discrete wijze en licht ironisch zijn elementen van het gemeentelijke wapenschild ook gebruikt in de deur die toegang geeft tot de lokettenzaal, zoals de deurknoppen in kruisvorm en het motief van drie bomen en een kroon in het beglaasde bovenlicht.

Het thema van het moderne leven wordt geïllustreerd in het toegangs- portaal voor het publiek (ambach- telijke en industriële activiteiten van de gemeente), in het glasraam van de grote hal (kleine beroepen) en op meer symbolische wijze in het hoofd- portaal (levensfasen).

De evocatie van de planten- en dieren- wereld, verwijzend naar de naam van de gemeente (Vorst = woud), die vroe- ger door een deel van het Zoniënwoud was overdekt, vormt het belangrijkste en meest originele thema in de ico- nografie van het gebouw. Dit thema wordt uitgebeeld in de decoratie van de vier gebeeldhouwde massieven op de begane grond voor de voorgevel, die op vrij losse wijze verwijst naar de vier seizoenen en de vier elemen- ten. Op een meer algemene manier worden de dakkapellen hoofdzakelijk bevolkt door dierenfiguren (arenden, pelikanen of maraboes, dolfinen, zeepaardjes). In contrast daarmee bevat het gevarieerde siersmeedwerk van de gevel variaties op het thema van de bloemkelk (borstwering, hek- ken, deuren). Binnen komt het thema

Borderel van de standbeelden. Bas-reliëfs van het portaal van de ere-ingang (© Cooparch R.U/Origin)

Afb. 7a

Restauratie van het ijzerwerk. Assemblage van de borstweringen (© Origin).

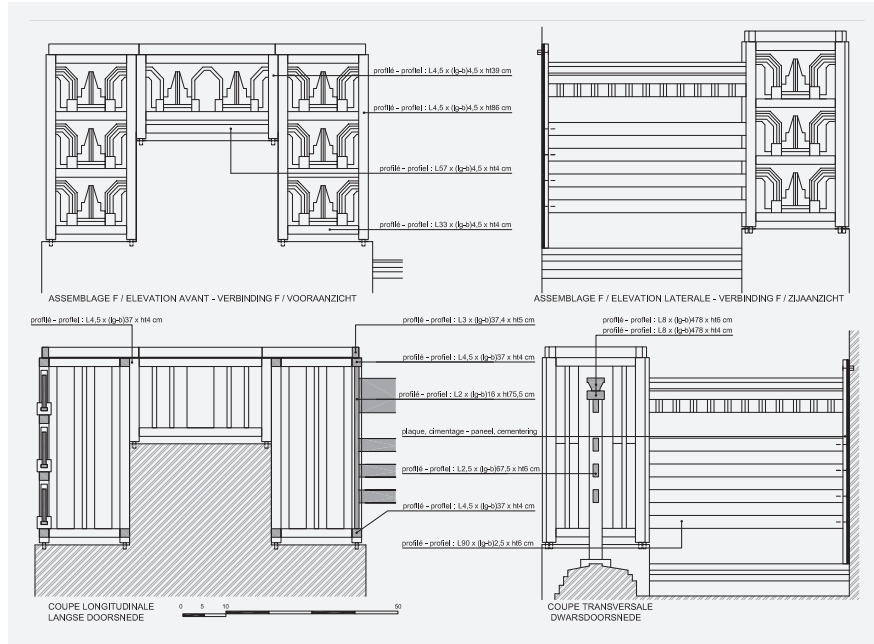

Fig. 7b

Detail van de schade aan het ijzerwerk. (© Origin).

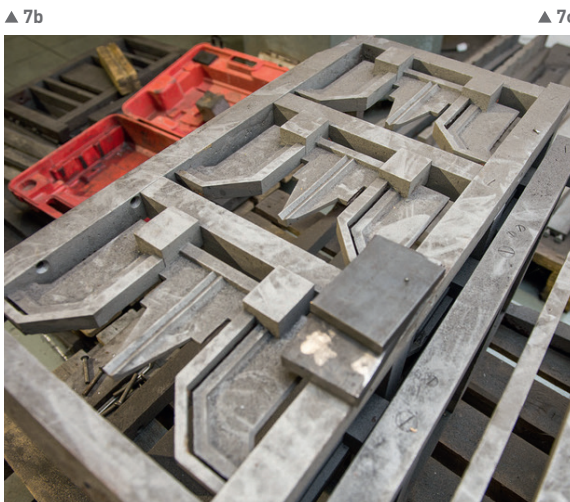

Fig. 7c

Het ijzerwerk in het atelier (© Th. Blairn).

▼ Fig. 8

Restauratie van één van de beeldhouwwerken in blauwe steen op hoogte van de dakkapellen (firma Profiel). Voorbereiding van de vernieuwing van de voegen (© Th. Blairn).

opnieuw aan bod in de twee opmerkelijke glasramen van de trap: acht vogels die leven in het woud gekoppeld aan een plant in het beneden-gedeelte van de trap; drie legendes die het woud als decor hebben in de as van de trap (Ondine, Genoveva van Brabant, Roodkapje). In meer discrete vorm verschijnt dit thema in de deurenknoppen die eikenbladeren met eikels voorstellen. Het woud dient ook als referentie in de chromatische sfeer van de staatsievertrekken met hun hoge houten lambriseringen en de groene kleur van de muren en plafonds. Dewin gebruikte voornamelijk twee technieken die we in de meeste van zijn realisaties aantreffen: stenen beeldhouwwerk en glasramen¹.

Detail van een bas-reliëf voor restauratie (georgesdekinder.com © GOB).

Detail van een bas-reliëf na restauratie, 2015 (A. de Ville de Goyet © GOB).

NOOT

1. Uittreksel uit de historische studie van Eric Hennaut gemaakt in het kader van deze restauratieopdracht (2004-2008).

aan de restauratie van de kunstwerken in beton met deklaag van kunststeen (Samuel Coomans), de beeldhouwwerken in blauwe steen (afb. 8) of de glasmosaïeken (Profiel) of nog de beelden in verguld brons op de toren waarvoor de Franse onderneming Socra haar expertise heeft verleend (afb. 9a en 9b).

Al deze kunstwerken dragen door de kwaliteit van hun originele uitvoering maar ook door die van hun restauratie bij tot het prestige van het gemeentehuis van Vorst, dat nu opnieuw voor de toekomst is veiliggesteld (cf. inzet iconografie).

Vertaald uit het Frans

Fig. 9a
De bronzen standbeelden in het verguldatelier (© Origin).

Fig. 9b
De plaatsing van de standbeelden van de toren (© Origin).

DE BOUWERF IN ENKELE CIJFERS

2004 (augustus) Begin van de studies

2010 Indiening van de aanvraag voor een unieke vergunning voor de totaliteit van het gebouw

2013-2016

- Aanstelling van de firma's Galère-Dejeond (perceel 1) en Vitraux d'Art (perceel 2)
- Start van de werken eind 2013
Einde van de werken gepland begin 2016
- Kostprijs van de werken: 5.875.000 euro excl. BTW

2016-2019

Fase 2

- Raming van de kostprijs van de werken: 8.260.000 euro excl. BTW

...

Fase 3 en andere

Omgeving, bliksemafleider, belichting, hanenbalken...

Forest Town Hall:

a tribute to past and present expertise

The Forest town hall is an iconic Art Deco landmark in Brussels. Designed in 1925 and officially opened in July 1938, this masterpiece of architect Jean-Baptiste Dewin, is remarkable in several ways. The logic of the building owes much to the selection of quality materials and the techniques employed during its construction. The restoration and renovation project, launched in 2013, is an opportunity to shine a light on this hitherto unseen aspect of the master's work.

The restoration is aimed at preserving, protecting and showcasing the building while ensuring that it complies with contemporary technical requirements. The initial phase is focusing on the exterior envelope and includes major work on the brick façades. It is also an opportunity to confirm the scope and expertise of the building trades involved in the construction of Forest town hall, whether for the bluestone, the glass, the stained glass windows and ironwork, or the construction techniques employed, such as the external joinery. These elements encompass precious knowledge and expertise which must be safeguarded and transmitted to future generations.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Murielle Lesecque, Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen en Anne-Sophie Walazyc. Met de collaboratie van Olivia Bassem

EINDREDACTIE

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE VAN HET DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Coffi Barboza, Michel Debeule, Paula Dumont, Michèle Herla, Harry Lelièvre, Géry Leloutre, Cécile Mairy, Benoît Mihail, Cecilia Paredes, Barbara Pecheur, Roose Partners Architects, Christian Spapens, Brigitte Vander Bruggen, Barbara Van der Wee, Manja Vanhaelen, Tom Verhofstadt.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Data Translations Int.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis, Harry Lelièvre, Griet Meyfroots, Coralie Smets, Tom Verhofstadt en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

IPM printing nv

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt, Brigitte Vander Bruggen. bpeb@sprb.irisnet.be

BEDANKINGEN

Françoise Boelens, Ralf Boswell, Philippe Charlier, Julie Coppens, Farba Diop, Stéphane Duquesne, Alice Gérard, Philippe de Gobert, Alfred de Ville de Goyet, Anne-Cécile Maréchal, Marc Villeirs.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal van Brussel Stedelijke Ontwikkeling/ Gewestelijke overheidsdienst Brussel, CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM – Archives d'Architecture Moderne
ARA – Algemene Rijksarchief
CIDEP – Centre d'Information, de Documentation et d'Etude du Patrimoine
DCBSO – Documentatiecentrum van Brussel Stedelijke Ontwikkeling
DML – Directie Monumenten en Landschappen
GOB – Gewestelijke Overheidsdienst Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-578X

WETTELIJK DEPOT

D/2016/6860/011

Cette revue paraît également en Français sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.